

АРХЕТИПНІ ОБРАЗИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ ТА «МІФ ПРО КОЗАЦТВО» У ТВОРАХ Т. ШЕВЧЕНКА

Анотація

Ключові слова: міфопоетика, архетип, міфологема, міф, козацтво.

Дослідження присвячено аналізу міфопоетики творів Т. Шевченка, зокрема, розглядануто основні міфологеми та «міф про козацтво», представлені у його поезіях. Підкреслюється вплив фольклорної та національної традиції на створення цих образів.

Summary

Key words: mythopoetics, archetype, mythologism, myth, Cossacks.

The paper is devoted to the analysis of the mythopoetics of T. Shevchenko's works, in particular, the main mythologies and the «myth of the Cossacks» presented in his poetry are considered. The influence of folklore and national tradition on the creation of these images is emphasized.

Аннотация

Ключевые слова: мифопоэтика, архетип, мифологема, миф, казачество.

Исследование посвящено анализу мифопоэтики произведений Т. Шевченко, в частности, рассматриваются основные мифологеми и «миф о казачестве», представленные в его стихах. Подчеркивается влияние фольклорной и национальной традиции на создание этих образов.

Слухачі навчально-наукового центру з підготовки іноземних громадян на доуніверситетському етапі підготовки, окрім вивчення української мови та природничих дисциплін, знайомляться з культурою України, що сприяє поліпшенню процесу їхньої адаптації до нового соціокультурного середовища.

Одним з найвидатніших представників української національної культури є Тарас Шевченко. Навчальною програмою курсу української мови як іноземної передбачено вивчення біографії письменника. Крім цього, наш навчально-науковий центр щороку проводить позааудиторний освітньо-виховний захід на тему боротьби за свободу і незалежність своєї країни, присвячений Т. Шевченку.

Постать Шевченка в усі часи привертала увагу дослідників. Проте тривалий час наукова думка обмежувалась диктатом комуністичної ідеології. Лише за роки незалежності з'явилися праці, у яких постать Шевченка досліджується об'єктивно, в усіх її протиріччях і суперечностях. У цьому сенсі слід згадати книгу О. Забужко «Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу» [5], на яку досить часто посилаються сучасні дослідники творчості Шевченка.

Метою нашої статті є аналіз міфопоетики творів Т. Шевченка. Цій проблемі присвячені роботи Т. Мейзерської «Проблеми індивідуальної міфології. Міфотворчість Шевченка» [2] та І. Костюк «Міфопоетика творів Тараса Шевченка в науковому дискурсі» [1], використані нами в ході власного дослідження.

Творчість Т. Шевченка припадає на період розквіту романтизму. Представники цього напрямку часто зверталися до національних художніх джерел і традицій, завдяки чому набула розвитку одна з найпоширеніших течій романтизму – так званий народно-фольклорний романтизм, важливою складовою якого є міфопоетика. Міфопоетика оперує цілим комплексом фундаментальних понять, таких як «міфологема», «архетип», «поетичний космос», міфологія (система міфів), а також включає в себе ще й особливий тип мислення – міфологічний (або міфологічну свідомість).

Міфологічна свідомість зафіксувала найдавніші форми світосприйняття у символічних образах – так званих архетипах, які сходять до пантеїстичних язичницьких культів, коли наші предки обожнювали тварин, рослини, дерева, природні явища і стихії. Міфологеми в системі міфопоетики відіграють роль

знаків-символів, які дозволяють в одному образі відтворити загальновідомі ситуації і сюжети, а також відображають художню «картину світу» творця – його «поетичний космос»[6]. Для «поетичного космосу» Шевченка найбільш характерними є міфологеми вітру й моря. Міфологема моря інколи втілюється в конкретному топонімі – образі Дніпра («Рече та стогне *Дніпр* широкий, / Сердитий *вітер* завива...»[4, с. 17]).

Архетипний образ «світового дерева» в поетичній уяві українців трансформувалася в образи близьких їм рослин – дуба, верби, калини, тополі. Дуб і верба найчастіше виступають характерними деталями українського пейзажу і не містять додаткового символічного змісту. Найпоширенішим образом, що містить символічний підтекст, в українському фольклорі є образ червоної калини, котрий найчастіше зустрічається в народних піснях, казках, легендах. Цей образ, як правило, асоціюється з дівчиною, яка після смерті перетворюється на калину («Посадили над козаком / Явір та ялину, / А в головах у дівчини / *Червону калину*»[4, с. 21]). Менш поширений, але теж традиційний український «рослинний» образ, що також символізує дівчину, – образ тополі – зустрічаємо в однойменній шевченківській поемі.

З представників тваринного світу переважно опоетизовані образи птахів – голуба та голубки (їхнього вірного кохання). Образ орла символізує героїзм, відвагу, тому Шевченко найчастіше порівнює з орлами козаків («Літа орел, літа сизий / Попід небесами; / Гуля Максим, гуля батько / Степами-лісами. / Ой літає орел сизий, / А за ним орлята; / Гуля Максим, гуля батько, / А за ним хлоп'ята. / Запорожці ті хлоп'ята...<...> Отакий-то наш отаман, / Орел сизокрилий!» [4, с. 84]). А зловісний образ ворона (крука) зазвичай асоціюється зі смертю («...Щоб летіли круки з поля / Ляшків-панків їсти. / Налетіли чорні круки / Вельможних будити;<...> Закрякали чорні круки, / Виймаючи очі...»[4, с. 47]).

Щодо власне міфів, то, як зазначає І. Костюк, «романтики (Т. Шевченко працював у цих художніх координатах у творчості 1830–40-х років), використовуючи традиційний міфологічний матеріал, вільно оперували ним як інструментарієм для самостійної міфотворчості» [1, с. 115]. Шевченко часто

звертається до античної, давньоєгипетської, давньослов'янської і навіть скандинавської міфології, досить вільно інтерпретуючи її сюжети і образи. Проте в контексті нашого дослідження нас цікавить українська тематика, передусім – історія козацтва, яка теж вивчається на етапі доуніверситетської підготовки в курсі «Країнознавство».

Тема України, козацтва, гетьманщини була досить популярною серед письменників-романтиків, і не лише українських (варто згадати байронівського «Мазепу», «Войнаровського» К. Рилєєва). Романтики зображували історію України в романтичному світлі, героїзуючи і часто міфологізуючи її. Найпопулярнішим «міфом про козацтво» цієї доби можна вважати «Тараса Бульбу» М. Гоголя. Шевченко також розробляє козацьку тематику, зображуючи козаків у дусі народно-фольклорної романтичної традиції. На відміну від Гоголя, який брав матеріали для своєї повісті переважно з козацьких літописів, Шевченко звертається до усної народної творчості – дум, пісень, що виконувались кобзарями. Він навіть уводить образ кобзаря і веде оповідь від його імені, наслідуючи народну пісенну оповідну манеру: «Грає кобзар, виспіває – / Аж лихо сміється... / «Була колись гетьманщина, / Та вже не вернеться. / Було колись — панували, / Та більше не будем! / Тії слави козацької / Повік не забудем!» [4, с. 45].

При цьому народність Шевченка носить досить яскраво виражений націоналістичний характер. За висловом Д. С. Наливайка, він належав «до тих романтиків, які «ревно прихилилися» до націоналізму <...> і в цьому полі «народність» і «фольклорність» поета набувають змісту ствердження національної ідентичності й формування українського націоналізму» [3, с. 21]. У творах, присвячених козацькій тематиці, йдеться про національно-визвольну війну України проти Польщі, яка в народних думках і піснях постає в героїко-романтичному світлі. У Шевченка ж, котрий жив уже в період колонізації України Російською імперією, крім героїко-патетичних, звучать іностабільні ноти за минулим: «Було колись – в Україні / Ревіли гармати; / Було колись – запорожці / Вміли панувати. / Панували, добували / І славу і волю; / Минулося

– осталися / Могили на полі. /Високії ті могили, / Де лягло спочити /Козацьке біле тіло, / В китайку повите. /Високії ті могили / Чорніють, як гори, / Та про волю нишком в полі / З вітрами говорять»[4, с. 59]; «...Не вернеться воля, / Не вернуться запорожці, / Не встануть гетьмани, / Не покриють Україну / Червоні жупани! / Обідрана, сиротою / Понад Дніпром плаче...» [4, с. 57]. Хоча цим рядкам вже майже двісті років, на жаль, вони актуальні й сьогодні.

У роботі з іноземними студентами другого освітнього рівня при подальшому знайомстві з українською культурою віршами Т. Шевченка пропонуємо ілюструвати архетипні образи, зокрема, образ калини, котрий вважається національним символом України; тему козацтва і національно-визвольної боротьби українців в курсі вивчення історії України тощо.

Література:

1. Костюк Ірина. Міфопоетика творів Тараса Шевченка в науковому дискурсі / І. Костюк // Вісник Львівської національної академії мистецтв. – 2014. – Вип. 25. – С. 111-125.
2. Мейзерська Т. С. Проблеми індивідуальної міфології. Міфотворчість Шевченка / Т. С. Мейзерська. – Одеса: Астропринт, 1997. – 127 с.
3. Наливайко Д. С. Тарас Шевченко в контексті романтизму та націоналізму / Д. С. Наливайко // Магістеріум: Магістерські програми. – 10/2005. – Вип. 21: Літературознавчі студії. – С. 21-35.
4. Шевченко Т. Г. Кобзар / Вступ. стаття О. Гончара; Приміт. Л. Кодацької; Іл. Худож. В. Куткіна. –К.: Дніпро, 1986. – 542 с.
5. <https://www.rulit.me/books/shevchenkiv-mif-ukraini-sproba-filosofskogo-analizu-read-259472-1.html>
6. <https://uk.wikipedia.org/wiki>